

Oya Külebi
Hacettepe Üniversitesi

Dil kavramına ve dil incelemelerine yeni bir bakış açısı getirerek dilbilimde iki kez devrim başlatmıştır, N. Chomsky. Yüzyılımızın ortalarında, 1950'li yıllarda, *Syntactic Structures* (1957) adlı yapıtında, dilbilgisinin matematiksel bir yöntemle inceleme konusu olduğu ilk kez sergilenmişti. Bu yapıtta öne sürülen düşünceler zaman içinde olgunlaşarak *Aspects* (1965) yapıtında "standart kuram" adı verilen modeli oluşturdu. 1970'li yıllarda, çeşitli makale ve kitaplarında, modeli daha yetkin kılmak için değişiklikler yaptı ve literatürde "geliştirilmiş standart kuram" adıyla anılan kuram ortaya çıktı.¹ En önemli değişiklikler ise 1980'li yıllarda "Yönetim-Bağlama Kuramı" ile dilbilimde ikinci devrimi başlattı.² Chomsky'nin geliştirdiği dil kuramları, dil inceleme yöntemlerinin yanı sıra, bu kuramların dayandığı dil ile ilgili kavramlar nedeniyle yüzyılımıza damgasını vurmuştur.

Smith ve Wilson (1979: 10)'a göre: "Chomsky'nin başlıca katkısı dizge kurucu olmasındadır. Dilin ve dili kullananın doğasının tam bir görünümünü sunmuştur. ... Chomsky'nin eserine devrim niteliğini veren, onu oluşturan belirli tartışmalardan çok çizdiği genel çerçevenin bütünlüğü ve gücüdür." Bu bütünün dayandığı düşünsel temel, dilin doğası, dilin işleyişi ve dili bilme olgularını açıkladığından, konuyla ilgili ruhbilim ve felsefe alanlarında da devrimlere yol açmıştır.

Bu çalışmada, Chomsky'nin geliştirdiği üretici dilbilgisi kuramının dil felsefesindeki yansımaları incelenmeye çalışılacaktır.

1. Deneycilik - Usçuluk Karşıtlığına Çözüm

Felsefenin dallarından biri olan bilgi kuramı, bilginin özü, kökeni, kaynağı, kapsamı, doğruluğunun hangi ölçütler ya da standartlar uygulayarak saptanabileceğini araştırır. Bu alanda uzun zamandan beri süregelen "deneyci" görüş ile "usçu" görüş arasındaki ayrılık, Chomsky'nin geliştirdiği dilbilim kuramının usa (akıla) dayalı olması nedeniyle dile ilişkin bilgilerimizin kaynağının usçu yaklaşım ile açıklanabileceğini göstermiştir.

İki öğreti arasındaki ayrılık, Felsefe Terimleri Sözlüğü'ne başvurarak kısaca açıklanacak olursa; "bilgi öğretisinde usçuluk, bilginin usa, anlığa, düşünceye dayandığını ileri sürer". Usçuluğu temellendirmiş olan Descartes'e göre, "doğruluk duyusal algılarda değil, us kavramlarında, doğuştan kavramlarda (idea innatae) verilmiştir." (Akarsu 1994: 184) Böylece usçu öğretiye göre insanın bilgisinin

¹ Burada belirtilen dilbilgisi modelleri için bkz. Maclay 1971.

² İkinci devrim konusunda bkz. Haley ve Lunsford 1994: Chap.4, ve Newmeyer 1994.

kaynağı us yani akıldır. Öte yandan, John Locke'un modern anlamda kurucusu olduğu deneycilik ise "bilgimizin biricik kaynağının deney olduğunu savunan bilgi öğretisidir. Bu öğretiye göre, bütün bilgilerimiz deneyden gelir; anlıkta deneyden gelmeyen hiçbir şey yoktur." (Akarsu 1994: 52)

Chomsky'nin usçuluğu Plato ve Descartes'dan kaynaklanır. Chomsky'ye göre dil, genetik kalıt yoluyla, insanoğlunun doğuştan sahip olduğu bir yetenektir. Bu yeti, bir yandan konuşmayı olanaklı kılar. Çünkü fizyolojik yapı, dil seslerini çıkarmaya yatkın bir gelişmişlik düzeyi sağlar. Öte yandan insanları, tüm doğal dillerde yaygın olarak, değişmez biçimde bulunan belirtisiz (unmarked) dil yapıları bilgisi ile donatır. Böylece usta (akılda) var olan evrensel bilgiler, bir dil topluluğu içinde bulunma ile, o topluluğun dil yapıları biçiminde açığa çıkar. Çocuk, dili eğer yalnız çevresinde işittiklerini, davranışçı ruhbilim öğretisinin savladığı biçimde, yineleyerek öğrenmiş olsaydı, kullandığı dil sınırlı olurdu ve yanlışlar içerebilirdi. Doğuştan ideler (innate ideas), çocuğun işittiği tümceler arasından ayıklama yoluyla, düzgün tümce yapılarının kurallar dizgesini kavramasını sağlar. Böylece bir kez belirli dil kuralına ulaşan çocuk, bu kural yardımıyla, çevresinde işitmiş olduklarına benzer, fakat özgün tümceler kurar. Dolayısıyla, belirli bir dili edinim süreci, doğuştan var olan bilgilerin, deneme yanılma yöntemiyle sınanıp, o dile özgü belirtili (marked) yapıların kavranması biçimindedir.

Chomsky'nin dil edinim sürecine ussal yaklaşımı, belirli bir düzeyde deneyciliği de içine alır. Çünkü doğuştan idelerin olgunlaşması, içinde bulunulan topluluğun dil özellikleri biçiminde bilginin açığa çıkması, o dil topluluğu içinde bulunup, o dil ile karşılaşmış olmayı gerektirir. Buna karşın her çocuk kendi anadilini, zeka, öğrenim gibi etkenlere bağlı-olmaksızın, doğal olarak, aynı sürede, hatta kısa bir zaman diliminde öğrenebilmektedir.

Bu tür bir düşünsel temel doğrultusunda, Chomsky'nin geliştirdiği dilbilgisel edinç ve dilbilgisel edim kavramlarından söz etmek gerekir. Dil kullanımı, bilinçaltı bilgi durumundaki ve örtük bilgi niteliğindeki edinç doğrultusunda gerçekleşir. Edinç, kişinin anadilinin ses, biçim, dizim ve anlam yapıları bilgisini içerir. Bu bilgi ise kişinin anadili ile ilgili dil sezgilerine yansır. Dil sezgileri de dilin, ses, biçim, dizim ve anlam gibi her tür yapısal özelliğini kapsadığı gibi, bu alanlardaki dilbilgisellik yargılarını da içerir. Edim, dildışı olgular sayılabilecek fiziksel, ruhsal, patolojik etkenlere bağlı ve insanlara özgü sınırlı bellekten etkilenerek ortaya çıkar. Bu nedenle dil kullanımı, dayandığı örtük bilgiyi her zaman yansıtmayabilir. Ancak ideal koşullarda, dış etkenler ortadan kalktığı anda, edinç ve edim birbiriyle eşitlenir. (Radford 1988: 3-7).

Chomsky yakın zamanda, edinç ve edim kavramlarının içeriğinde bazı değişiklikler yapmış, dolayısıyla terimleri de değiştirmiştir. İçselleştirilmiş dil (İ-dil) kavramını edinç ile eşanlamlı kullanmaktadır. Fakat buna yeni bir boyut eklemiştir. İ-dil, insan beyninde/usunda bulunan, dilbilgisel yapılarla ilgili kurallar ve ilkeler

kümesinin oluşturduğu dildir. Dışlaştırılmış dil (D-dil) ise, insanların dile getirmiş olduğu gerçek tümceler kümesidir. İ-dili betimleyen bir dilbilgisi kuramı, insan usunun dili işleyiş ve üretiş biçimini, ilkeler ve parametreler yoluyla açıklamaya çalışır. Çünkü dil kullanımını içsel bir bilgiye dayanır ve ancak bu bilgi açıklandığında doğal dillerin ortak özellikleri saptanabilir. (Cook 1988: 12-17)

Burada “yaratıcılık” kavramından da söz etmek gerekir. Dili öğrenme ve kullanma, her zaman daha önce karşılaştığımız tümceler yoluyla gerekleşe de hiçbir zaman kurduğumuz yeni tümce, daha önce kurduğumuz ya da karşılaştığımız tümcelerle aynı değildir. Dil kullanımını sürekli yeni tümce üretmek işlemi olduğundan, dilde sonsuz sayıda tümce bulunduğu gerçeği ortaya çıkar. Ayrıca edinç, sonsuz uzunlukta tümce kurabilme yeteneğini de içerir. Fakat insan belleğinin sınırları ve insanoğlunun ölümlü oluşu, edimde bu durumun gerçekleşmesini olanaklı kılmaz. Yaratıcılık kısaca, sınırlı sayıdaki dil kuralı ve ilkesini, değişik düzenlemelerle, sonsuz sayıda ve sonsuz uzunlukta tümce kurmada kullanabilme yeteneğidir. Bu nedenle dilbilgisi kuramı, yalnız dilde var olan tümceleri değil, dilde var olabilecek tümceleri de, sınırlı sayıdaki ilkeler ve parametreler yoluyla betimlemek zorundadır. Bu da ancak, doğuştan, ussal, ruhsal gerçekliği olan, evrensel dil özellikleri bilgisini içeren, İ-dili betimlemekle sağlanır.

Yukarıda çok kısa açıklanan, çocuğun dil edinim sürecinin evrensel, doğuştan ideler niteliğindeki belirtisiz dil yapıları bilgisine dayanması, insanların dil kullanımını iselleştirilmış dil doğrultusunda gerçekleştirmesi, İ-dil bilgisinin dil kullanımında yaratıcılık sağlaması, herhangi bir dil kuramının İ-dil betimlemesini amaç edinmesi, dilsel kuramların ussal temelini oluşturur. Tüm bu dışünsel temeller Chomsky ile dilbilime girmiş ve geliştirilmiştir.

2. İdealizm

Felsefe Sözlüğü’ndeki tanımıyla idealizm: “(Bilgi kuramı açısından) Nesneyi özneye, bilineni bilene bağlı kılan görüş. Bu görüşe göre özne nesneyi belirler ve onu oluşturur.” (Akarsu 1994: 100) Bu tanım doğrultusunda Chomsky’nin dil kuramı onun idealizmini yansıtmaktadır. Kuramın temel kavramlarından olan edinç, ya da daha sonraki adıyla İ-dil, soyut bir kavramdır. İnsan usundaki dil ile ilgili soyut bilgiyi içerir. Edim ya da D-dil ise, insanların gerçek, dile getirilmış sözceleridir. Chomsky, gerçek dil örneklerini, yani dış dünyanın bir parçası olarak bilincin karşısında durması gereken nesneyi, bilince, yani insan beyninin yapısına ulaşma çabalarıyla açıklamaktadır. Böylelikle idealizm öğretisinde olduğu gibi, incelenen nesne (D-dil) ile bu nesneyi bilmeye yönelen özne (bilinç, İ-dil), tek ve aynı şeydir. Bu da insan beynidir.

Dil konusunda felsefe sorunlarına çözüm getirecek bir dilbilim kuramının, yalnız ve ancak İ-dili yani dilbilgisel edinci betimlemeyi amaçlaması gerekir. İ-dil bilgisi, daha önce de değinildiği gibi, ideal, doğru, dilbilgisel yapıların bilgisini

içermektedir. Çeşitli nedenlerle D-dilde bulunabilecek sapmaların elenmesi yoluyla ulaşılabilecek İ-dil betimlemesi, dildeki mantıksal yapıyı bulmaya çalışan mantık bilimcisinin işleviyle karşılaştırılabilir. Ayrıca İ-dil tümüyle betimlenebildiği zaman, tekil dillerin kendilerine özgü yapıları artık sorun olmaktan çıkmış olacak, evrensel dil yapı özellikleri betimlenmiş olacağından dilbilim kuramı, doğal dillerin evrensel işleyiş kurallarını belirleyecek, dolayısıyla insan beyninin dili yaratma ve kullanma ilkeleri de belirlenmiş olacaktır. Haley ve Lunsford (1994: 2)'un da belirttiği gibi, Chomsky idealizmi, "insan dilini, insanın biliş eyleminin merkezindeki sistem" olarak görmektedir.

Bu tür bir idealizm, bilimsel idealizm niteliğinde düşünülebilir. Dil, soyut bir dizge olarak idealleştirilmiş, bir dizi soyut ilkeler, parametreler belirlemesiyle işleyişi tanımlanmış, ayrıca toplumsal bağlamdan bağımsız kılınarak incelenmiştir. Chomsky, dilbilgisini, "homojen bir dil topluluğundaki ideal konuşan-dinleyen kişinin dilbilgisel edincinin doğrudan temsili" olarak tanımlamıştı. Bu tanım, dilin tüm görünümünü inceleme alanına almamakta, lehçe, topluluk dili, birey dili gibi kavramları kuram dışında bırakmaktaydı. Bu halen de böyledir. Bilimsel incelemelerde alanı daraltma, yöntemsel bir gereksinimden doğmaktadır. Ayrıca, dil edinci betimlenecek kişi, kendisi için hiçbir dış etken söz konusu olmayan, her zaman ideal bir durumda bulunan, dil edimi dil edincini doğrudan yansıtan, ideal bir konuşan-dinleyen konumundadır. Ancak bu koşul gerçekleştiğinde, dili kullanan bireylerin dil edincine yani dil konusundaki bilgilerine ulaşılabileceğinden, bu tür idealizme gerek duyulmuştur.

İdealleştirilmiş bir dizge biçimindeki Chomsky'nin dilbilgisi modeli bir devrim niteliğindedir.. Bu model, dilsel bilgiyi (edinç, İ-dil) belirleyen, soyut, kesin, evrensel, biyolojik yönden doğuştan bulunan bilişsel ilkelerden oluşur. Dilsel bilgi böylece, matematiksel, soyut bir tasarım içinde, ilkeler yoluyla tanımlanarak dilbilgisi modelini oluşturur. Dolayısıyla dil, bir bilginin dışavurumundan başka bir şey değildir. İnsanlar, bilinçaltı bilgi niteliğinde, doğuştan edindikleri bilgileri, dil davranışlarına yansıtırlar. Fakat bu bilgi dil kullanımının temeli olmakla birlikte ondan ayrı tutulması gerekir. (Haley ve Lunsford 1994: 3).

3. Tümdengelimli Dil Kuramı

Dilbilimde Chomsky'den önce dil incelemeleri tümevarım yöntemiyle yapıyordu. Tekil dil örneklerinden benzer olanların sınıflandırılması yoluyla genellemelere gidilmekteydi. Bu nedenle yapısal dilbilimin bir adı da sınıflamacı (taxonomic) dilbilim idi. (Maclay 1971: 159) Chomsky ise ancak tümdengelimli bir yöntem ile dil incelemesinin dilin doğasını yansıtacağını savunmaktaydı. Böylece insan dilinin yapısı açıklanabilecek, oluşturulacak kuram ise dünya üzerinde konuşulan tüm diller için geçerli olabileceği gibi, ileride ortaya çıkabilecek olası dilleri de betimleyici nitelikte genellemeler içerecekti. Fakat bu genellemeler, başka iletişim sistemleri

için geçerli olmayacak biçimde sınırlandırılmı ve yalnız insan dilini açıklamalıydı.

Chomsky devrimini özetleyen Searle (1972: 7)'in şematik açıklaması, burada tartışılan konuya ışık tutacaktır:

	YAPISALCILIK	ÜRETİCİ DİLBİLGİSİ
Inceleme Konusu	Sözceler toplamı	Konuşanın, tümce kurma ve anlama bilgisi, onun dilsel edinci
Amaç	Bütünü oluşturan sözcelerin öğelerinin sınıflandırılması	Tümce yapılarının temelinde bulunan dilbilgisi kurallarını belirleme
Yöntem	Bulgulama işlemi	Değerlendirme işlemi

Görüldüğü gibi, tümdengelimli bir dilbilgisi modeli, dile getirilmiş gerçek sözceler yerine, dil denilen görüngünün gerçekleşmesini sağlayan dilsel bilgiyi, yani dilsel edinci betimlemeye yönelir. Yalnızca dil örneklerini sınıflandırmak yerine, tümce kurma bilgisinin içerdiği düzgün, dilbilgisel tümcelerin yapı kurallarını belirlemeyi amaçlar. Yöntem açısından da bilimsel araştırmaların dayandığı, varsayım oluşturma, kanıtlar karşısında bu varsayımı sına, Chomsky'nin tümdengelimli dilbilim modelini oluşturur. Varsayımın değerlendirilmesi, anadili konuşan kişilerin sağladığı kanıtlar karşısında sınılanmasıyla yapılır.

4. Sonuç

Felsefe, var olan ve var olması gerekeni inceleyen bir bilim olduğuna göre, bir varlık olan dili de incelemek zorundadır. Felsefenin kuruluşundan beri dil, felsefenin vaz geçilmez alanlarından biri olmuştur. Varlıkbilim açısından dil, insanın en belirgin ayırıcı özelliklerinden biridir. İnsan için hem bir düşünce aracıdır, hem de düşüncenin anlatımını sağlar. İnsanın doğasını anlama çabaları, insanı insan yapan özelliğın, dilin anlaşılmasından geçmektedir. Bu nedenle dilin mantıksal yapısı, sözcüklerin dizilişı, Plato'dan beri ilgi çekmiş, bugün de kullanılan dilbilgisi terimleri ve tanımları, antik çağda felsefe alanı içinde belirlenmişti. Yalnız bu tanımlar, bugün geleneksel dilbilgisi adı verilen, tarihsel gelişme açısından önemi bulunan, tümcelerin yüzeysel yapılarının parçalara ayrılması ilkesi ile çözümlenmesi sonucunda bulunmuştur. Daha sonraki yapısalcılık geleneğı içinde de tümce yapıları, yalnızca yüzeydeki görünülerinin bölümlenmesi ve sınıflandırılması ilkesi ile incelenmiştir. Bu türden dil yaklaşımlarında anlam, ya yapısalcılıkta olduğu gibi konu dışında bırakılmış, ya da tümce anlamı çözümlenmesi başarısız kalmıştır.

Dilbilim ve dil felsefesinde daha önceleri, belirsizlik, muğlaklık gibi dil olgularını açıklamakta çekilen sıkıntılar, tümüyle sınıflamacı dilbilgisi yöntemi ile

yapılan dil çözümlenmeleri nedeniyledir. Yapısalcılık ve ondan önceki dilbilgisi çalışmaları, D-dili açıklamanın yanı sıra, tümcelerın yüzeysel yapılarını açıklamaya yönelmiş, tümcelerın yüzeyle belirsiz görünen, daha derinde bulunan mantıksal yapıda çözümlenebilecek olgulara ulaşamamıştır. Bu nedenle Chomsky'nin üretici dilbilgisi modeli, tümcelerın dizimsel yapısı ile mantıksal yapısı arasındaki bağı belirlemesiyle dilbilimde yeni bir dönemi başlatmanın yanı sıra, felsefede de dilbilim dönemini açmıştır. Çünkü artık felsefenin alanına giren, çözümlenici, bireşimsel, gerektirme tümceleri, dilbilgisi modeli içinde açıklama bulmuştur.

Chomsky'nin, felsefe alanındaki etkilerinden bazılarını sıralayan Harman (1982: viii)'dan bir alıntıyla yazıyı sonuçlandırmak yerinde olacaktır: "İlk olarak, üretici dilbilgisi modelinin, doğal dillerdeki tümcelerın mantıksal yapılarının felsefe çözümlenmelerine önemli katkıları olduğu gerçeği bulunmaktadır. İkinci olarak, Chomsky'nin, dili konuşanın, üretici dilbilgisinin 'örtük bilgi' (tacit knowledge)'sine sahip olduğu savı, felsefedeki bazı bilgi kuramlarıyla çatışmaktadır. Üçüncü olarak, Chomsky, doğuştan dil düzeneği üzerine çalışmalarının, felsefe öğretilerinden deneyciliğin karşıtı bulunan usçuluğu desteklediğini savunmaktadır. Bu da kendini deneyci olarak düşünen pek çok felsefe bilgininin canını sıkmıştır. Dördüncü olarak, Chomsky'nin yöntemle ilişkin düşüncelerinin, bilim felsefesine katkıları bulunmaktadır."

Yararlanılan Kaynaklar

- Akarsu, B. 1994. *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (5. baskı). İstanbul; İnkılap Kitabevi.
- Cook, V.J. 1988. *Chomsky's Universal Grammar*. Oxford; Basil Blackwell.
- Haley, M.C. ve R.F.LUNSFORD. 1994. *Noam Chomsky*. New York;Twayne Publishers.
- Harman, G. (ed.) 1982. *On Noam Chomsky: Critical Essays*. (Second edition) Amherst; The University of Massachusettes Press.
- Lyons, J. 1991. *Chomsky*. (Third edition) London; Fontana Press.
- Maclay, H. 1971. "Overview". D.D.Steinberg ve L.A.Jakobovitz (ed.), 1971, *Semantics: An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology*, Cambridge University Press.
- Newmeyer, F.S. 1994. "Has there been a 'Chomskyan revolution' in linguistics?" C.P.Otero (ed.), 1994, *Noam Chomsky: Critical Assessments, Volume II: Philosophy: Tome II*, London; Routledge, içinde, s. 157-82.
- Radford, A. 1988. *Transformational Grammar: A First Course*. Cambridge University Press.
- Searle, J. 1972. "Chomsky's Revolution in Liguistics." G.Harman (ed.), 1982, içinde, s.2-33.
- Smith, N. ve D.WILSON. 1979. *Modern Linguistics: The Results of Chomsky's Revolution*. Penguin.